

Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı

The Concept of Culture in Social Sciences

Esin Sultan OĞUZ*

Öz

Bu çalışmada, insan davranışını belirleyen toplumsal çevrenin oluşumunu, işleyişini ve gelişimini açıklamayı amaçlayan toplum bilimlerinde kültür kavramının ortaya çıkışı üzerinde durulmuştur. Bu amaçla tarihsel süreçte kavramın yapısı ve kapsamına yönelik izlenen gelişim süreci ortaya konmuş, kültür kavramının toplum bilimleri literatüründeki farklı kullanımlarına yer verilmiştir. Tarihsel yöntemden yararlanılarak gerçekleştirilen çalışmada, kavramın ilk kez kullanılmaya başlandığı dönemden itibaren 19.yüzyılın ilk yıllarına varıncaya dek izlediği gelişim süreci değerlendirilmiştir. Çalışmada alanın önde gelen araştırmacılarının bakış açılarıyla kültür kavramının tanımlarına yer verilmiştir. Kültürün günlük iletişimde ve toplumsal yaşamın eğitim, bilim, sanat, felsefe, yönetim, politika gibi diğer alanlarında sıkça kullanılan kavramlardan biri haline gelmesi her ne kadar bu kavramın tanımlanmasını zorlaştırırsa da kullanım yaygınlığının ve yoğunluğunun geniş kapsamlı olması bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Kültür kavramı üzerinde en çok tanım üreten araştırmacıların başında filozoflar, eğitimciler, sosyal bilimciler ve antropologlar gelmektedir. Sözü geçen alanlarda kültür, toplumsal miras ya da gelenekler birliği, yaşama yolu ya da biçimi, bireysel psikoloji, düşünüş, simge, idealler, değerler ve davranışlar, çevreye uyum gibi açılardan tanımlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta *herhangi bir şeyin kültürü* (culture of something) şeklinde yapılan tanımlar yerini 18.yüzyılın ilk yıllarından itibaren tek başına kültürü ele alan tanımlara bırakmıştır. Bu tanımlarda kültür, öncelikle düşüncenin genel durumu olarak ele alınmış, daha sonra toplum içinde entelektüel yapının gelişimi olarak ifade edilmiş, devamında sanatın genel yapısı olarak görülmüş, yüzyılın sonlarına doğru düşünsel ve ruhsal yaşam şekli olarak tanımlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Kültür, kültür kavramı, toplum bilimleri, tarihsel yaklaşım.

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü,
esinsultan@hacettepe.edu.tr

Abstract

This study attempts to indicate the emergence of the concept of “culture” in social sciences which aim at explaining the formation, functioning and development of the social environment that determines human behaviours, and to analyse the process of the development of the nature and scope of this concept throughout history by pointing out the different usages of the concept of culture in social sciences. In the study in which the historical method is used, the process of the development of the concept has been evaluated from the period in which it has been used for the first time up to the first years of the 19th century. The study aims to give an account of the definitions of culture from the viewpoint of the most prominent researchers of the field. Even though “culture” has become one of the widely used concepts of daily communication and other areas of social life such as education, science, art, philosophy, management and politics, which makes the concept rather difficult to define, its frequent and wide-spread use has been regarded as an advantage. Among the researchers who produced the largest number of the definition of culture, philosophers, educators, social scientists and anthropologists take the lead. In these fields, culture has been attempted to be defined from various perspectives such as social heritage or unity of traditions, way of life or lifestyle, individual psychology, thoughts, symbols, ideals, values and behaviours, and adaptation to the environment. Such definitions as *the culture of something* made in the beginning of the 18th century, gave way to definitions that address culture only. In those definitions culture has been regarded as the general state of mind first, then it has been expressed as the development of the intellectual structure within the society, later as the general structure of art, and towards the end of the century it has been defined as the intellectual and psychological experience.

Keywords: culture, concept of culture, social sciences, historical approach

Giriş

Toplum bilimleri özünde insan ve toplum etkilişimini barındıran ve toplumun farklı açılardan ele alındığı ahlâk, din, çevre, bilim, iktisat, siyaset, tarih hukuk gibi bir çok alt alanın araştırma konusunu oluşturan bir bilim dalıdır. Toplum bilimlerinin insanların toplum yaşamının koşullarını nesnel olarak ve toplumsal bütün içinde inceliyor olmasının yanı sıra insanın ve toplumun konu edildiği tüm öğretici alanlarına uygulanan bir yaklaşım olduğu savunulmaktadır (Ozankaya, 1994, s.11; Tan, 1981, s.7; Meray, 1982, s.9). Toplum bilimleri alanındaki çalışmalarda başlıca amaçları; a) Toplumlara yer bakımından nesnel ve somut koşullar içinde anlamak, b) Onların tarih içinde geçirmekte oldukları değişimin etkenlerini ve doğrultusunu açıklamak, c) Ayır ayrı toplumlar üzerinde yapılan bu açıklamaların ortaya çıkardığı benzerlikleri saptayıp genellemelere varmaya çalışmak, d) İnsanlara toplumların değişme süreci üzerinde etkili olma ve öngöründe bulunma olanağını sağlamak olduğu belirtilmektedir (Ozankaya, 1994, ss.14-16). Bu alanda yürütülen çalışmaların üzerinde durduğu başlıca konular arasında, bireyin toplum içindeki yeri, toplumsal kümeleri, toplumsal sınıfları, ekonomik, toplumsal ve siyasal kuramları, nüfusu, yerleşme düzeni, bilgi ve teknoloji düzeyi ile gelenekler, görenekler ve inançlar, davranış kalıplarını kısaca kültürü ve bunlar arasındaki ilişkiler yer almaktadır. Bu bilim dalları arasında tarih, ekonomi, siyasal bilimler, psikoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi alan-

lar bulunmaktadır. Toplum bilimlerinin ortak özellikleri arasında bireyleri diğer insanlarla ilişkileri çerçevesinde ele almaları yer almaktadır. Bu süreç aynı zamanda kültür kavramının tanımını ortaya çıkaran gelenekler, değerler, semboller, davranışlar, gibi unsurları içermektedir (Ozankaya, 1994, ss.14-16).

Raymond Williams kültür kelimesinin tanımlanması en güç kavramlardan biri olduğunu ileri sürmüş ve buna neden olarak da kelimenin birbirinden farklı düşünce sistemlerinde ve entelektüel disiplinlerde önemli kavramlar için kullanılmaya başlanmasını belirtmiştir (1977, ss.76-77). 1952 yılında Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn¹ çeşitli bilimsel ve popüler kaynaklardan yararlanarak topladıkları kültüre yönelik 164 farklı tanımları birarada sunmuşlardır. Toplum bilimlerinde, hiçbir araştırma konusunda, *kültür* için olduğu kadar çok sayıda tanımlama üretilmediğini belirten Mejuyev (1987, s.7), somut bilim dallarında dahi kültür kavramıyla çok sık karşılaşılıyor olmamızı, bu kavrama yönelik tanımların bir nedeni olarak değerlendirmektedir. Mejuyev tarafından (1987, s.8) kültür kavramına yönelik terminolojik çeşitliliğin nedeni, kavramın sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip oluşuyla da açıklanmaktadır. Bu tanımlara yönelik ortak bir diğer görüş ise; kültür kelimesinin olması gerekenden çok daha fazla tanıma sahip olduğu ve bu tanımlardan hiç birinin gerektiği kadar kapsamlı ve doğru olmayacağı şeklindedir (Gray, 2004, s.44).

Kültür Kavramına Tarihsel Bakış

Kültür kelimesinin ortaya çıkışına yönelik görüşler kelimenin tarımla ilgili kök anlamı üzerinde birleşmektedir. Dilbilimciler “kültür” sözcüğünün Latince daha çok top- rak kültürü anlamında kullanılan *edere-cultura* sözcüğünden geldiğini ileri sürmektedirler (Mejuyev, 1987, s.22). Bu görüşü destekler nitelikteki bir diğer çalışmada ise kültür kelimesinin kökeninin Latince ikamet etmek, yetiştirmek, korumak gibi anlamları olan *colere* kök sözcüğünden gelen *cultura* olduğu belirtilmektedir (Williams, 1976/2005, ss.106-107). *Colere*; işlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları birlikte içeren çok zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Bu fiilden üretilen *cultura* terimi, ilk kez tarımsal etkinlikleri nitelemekte kullanılmıştır. Romalılar *cultura* terimini doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan emeği ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri adlandırmakta kullanmışlardır. Bugün de tarla, sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkilere *kültür bitkisi* adı verilmektedir. Türkçede *kültür* teriminin karşılığı olarak önerilen *ekin* terimi de *colere* fiili esas alınarak türetilmiştir. Kültür kelimesinin tarımla ilgili kök anlamının sonraları ona yüklenen diğer anlamları ve kullanımları etkilediğini belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.142).

Kültür kelimesi XV. yüzyılın başlarında İngilizceye *culture* olarak geçmiştir ve çiftçilik, doğal büyümenin gözetilmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren

¹ Kroeber, A. L. & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. New York: Vintage Books.

ren kelimenin anlamı insan gelişimini de içine alacak biçimde genişlemiştir. Ancak kelimedeki en can alıcı değişim, anlamına yüklenen soyut kavramlardan sonra gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecine dair kesin bir tarih verilmemekle birlikte (Williams, 1976/2005, ss.106-107), kimi çalışmalarda kültür teriminin, insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi anlamında ilk kez kullananların Romalı filozoflar Cicero ve Horatius olduğu belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.142). Cicero tarafından *cultura animi* şeklinde kullanılan terim insan nefsinin terbiyesi anlamına gelmektedir ve kültür kelimesi aynı anlamıyla insanın gerekli bilgileri edinerek akıl yürütme, belli ilkelere göre davranma, nefesine hakim olma, kişilik sahibi olma hali için bugün de kullanılmaktadır (Özlem, 2000, s.142).

Kültür kelimesinin soyut anlamda kullanımı ile ilgili olarak literatürde başka görüşler de bulunmaktadır. Moles (1983, s.1) kültür kavramının ilk olarak 1793 basımlı bir Alman sözlüğünde kullanıldığını belirtirken; Güvenç (2002; s.96) “culture” sözcüğünün ilk olarak Voltaire tarafından, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi, yüceltilmesi anlamında kullanıldığını, bu kullanımın ardından Almanca diline geçen sözcüğün 1793 tarihli bir Alman dili sözlüğünde “cultur” olarak yer aldığını belirtmektedir. Bir diğer çalışmada ise kültür kelimesinin soyut anlamlı kökeninin Aydınlanma çağına dayandığı ifade edilmekte, kavramın ilk kez 1718’de *Dictionnaire de l’Academie française*’de yer aldığı ve genellikle “sanat kültürü”, “yazın kültürü”, “bilim kültürü” gibi bir tamlayıcıyla beraber kullanıldığı ileri sürülmektedir (Galley, 2001, s.9).

M.Ö. I. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kültür teriminin tekil kültür anlamında kullanıldığına dikkati çeken Özlem (2000, s.143) XVIII. yüzyılın sonlarına doğru çoğul olarak kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Bu kullanımıyla kültür, bir insan topluluğunun, bir halkın ya da bir ulusun düşünce ve değer birliğini meydana getiren düşünsel, sanatsal, teknik, felsefi tüm üretim ve varlıkları olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamıyla kültürün iki yönden çoğulluk kazandığını belirten Özlem (2000, s.143) söz konusu kullanımların (1) Bir toplumun karakteristiğini oluşturan unsurların tümü, örneğin Türk kültürü, burjuva kültürü gibi kullanımlar ve (2) Her topluluğun, halkın ya da sınıfın diğerlerinden farklı olan kendine özgü özelliklerini ifade eden kullanımlar olduğunu belirtmektedir. XIX. Yüzyılın ortalarında kullanımının yaygınlık kazandığı ifade edilen kültür kelimesinin (Williams, 1976/2005, s.107), yine bu dönemde tekil ve çoğul kullanımları arasındaki farkın belirginleştiği iddia edilmektedir (Özlem, 2000, 144). Felsefi yaklaşımda kültür teriminin ilk olarak J.G. Herder² tarafından kullanıldığını belirten Özlem (2000, s.145) bu kullanımda kültürün çoğul anlamının baskın olduğunu belirtmektedir. XVIII. yüzyılda J.G. Herder tarafından kelimenin “kültürler” şeklinde çoğul olarak kullanımı sayesinde kültür gündeme geldiğinde farklı ulusların ve dönemlerin kendine özgü ve değişken kültürlerinden hatta bir ulus içindeki farklı toplumsal ve ekonomik grupların kendine özgü ve değişken kültürlerinden de söz edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Matthew Arnold *Culture and Anarchy*’de³ kültürün tekil ve çoğul bu iki anlamının birbi-

² Herder, J. G. (1784). *Materials for the Philosophy of the History of Mankind*. Y.Y. Yok: Y.E. Yok.

³ Arnold, M. (1869). *Culture and Anarchy: an essay in political and social criticism*. London: Smith, Elder&Co.

rinden ayırlamayacağını iddia etmiş; Tylor ise *Primitive Culture*⁴ ile 1871 yılında kültürün çoğul anlamını literatüre sokmuştur (Williams, 1976/2005, ss.108-110).

Kültür kelimesinin tekil ve çoğul anlamlarda kullanılmasını izleyen dönemde uygarlık kelimesinin ortaya çıkması günümüzde de devam eden bir terminoloji sorununu gündeme getirmiştir. Alman dilinde kültür terimi kullanılırken, İngiliz ve Fransız dillerinde uygarlık terimi tercih edilmiştir (Özlem, 2000, s.147). Kültürün gelişim sürecine yönelik olarak yaptığı değerlendirmede Williams, başlangıçta ürün kültürü (yetiştirme), hayvan kültürü (besleme ve yetiştirme) ve sonrasında insan zihninin kültürü anlamlarına gelen kültürün zamanla Almanya ve İngiltere’de XVIII. yüzyıl sonlarında belli bir halkın genel hayat tarzını belirleyen bir *ruhani yapılanış* anlamı kazandığını belirtmektedir (Williams, 1981/1993, s.8). Alman dilinde kültür kelimesi XVIII. yüzyılın sonlarına kadar *culture*, XIX. yüzyıl başlarından itibaren *kultur* olarak *civilization* (uygarlık) kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kelime, civilized (kültürlü) ya da cultivated (kültürlü olmak) anlamlarında kullanılmaktadır (Williams, 1976/2005, s.107). XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz ve Fransızların kültür sözcüğü yerine uygarlık sözcüğünü tercih ettiğini belirten Güvenç (2002, s.96) sözcüğün Fransızcada uygarlık kelimesinin karşılığı olarak geçmesinin 1932’de gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bir diğer kaynakta ise uygarlık teriminin ilk kez Fransız İhtilâli öncesinde kullanıldığı ve 1935 yılından itibaren sözlüklerde yer almaya başladığı belirtilmektedir (Guenon, 1980, s.22).

Uygarlık kavramının kelime anlamına değinen Turan (1990, ss.13-14), batı dillerinde civilisation, doğu dillerinde ise medeniyet kelimelerinin karşılığı olarak kullanılan uygarlık kelimesinin Atatürk’ün dil devrimini gerçekleştirdiği yıllarda dilimize kazandırıldığını ifade etmektedir. Kültür kavramını bilimsel bir temele dayandırmak isteyen antropolog E.B. Tylor’ın 1871 yılında kültür için yaptığı tanımda, kültür ve uygarlık kelimelerinin eş anlamlı kullanması bu alandaki birçok araştırmacıyı etkilemiştir. Örneğin; Etnolog G. Klemm, *Cultur* sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim anlamlarında kullanmıştır (Güvenç, 2002, s.96). Kültür ve uygarlık kelimelerinin eşanlamlı olup olmadığına yönelik tartışmalarla ilgili olarak Turan (1990, s.15) uygarlığı kültürden ayırmanın hem zor hem de gereksiz olduğunu vurgularken, uygarlığın kültürden daha geniş kapsamlı sayanlar arasında Ziya Gökalp’in görüşlerine değinmektedir. Gökalp’in kültüre ulusal bir içerik kazandırdığı ve kültür kelimesi yerine kullandığı hars kelimesinin ulusal, uygarlığın ise uluslararası içeriğe sahip olduğunu söyleyerek uygarlığı belli bir yöntemeye dayalı fikir ürünü, kültürü ise kendiliğinden oluşan bir gerçek olarak nitelendirdiği belirtilmektedir (Turan, 1990, ss.18-19). Sözkonusu terimlere yönelik yapılan tanımlar ışığında kültür ve uygarlık arasındaki farkı maddi kültür ile manevi kültür arasındaki fark ile açıklamak mümkündür. Buna göre kültür için manevi kültür uygarlık içinse maddi kültür demek uygun olacaktır.

⁴ Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: J. Murray.

Tarihsel gelişimde kültür kelimesinin üç kullanımı dikkat çekmektedir. Birincisi XVIII. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan kültür; ikincisi özel ya da genel biçimde kullanılsın bireyin, toplulukların ya da toplumun yaşam biçimini anlatan kültür ve üçüncüsü düşünsel ve sanatsal etkinliğin ürünleri anlamında kullanılan kültürdür (Williams, 1976/2005, s.110). Üçüncü kullanımın birinci kullanımın bir uygulaması olduğunu ileri süren Williams (1976/2005, s.110) düşünsel ve sanatsal ürünlerin zihinsel, manevi ve estetik gelişimin sonuçları olduğunu belirtmektedir.

Kültür Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Williams (1981/1993, s.10), kültür teriminin kullanımındaki farklılıkların ve dolayısıyla terime yönelik fikir birliği sağlanmasındaki zorluğun, erken dönemlerdeki çeşitli ilgi ve arayışların sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Williams'a göre öncelikle ağırlık toplumun kültürel etkinliklerinde kendini gösteren hayat tarzının kurucu ruhuna kaymıştır, ardından kültürel ve sanatsal etkinliklerle sınırları belirgin bir şekilde çizilebilen kültür esasında diğer toplumsal etkinliklerin kurduğu toplumsal düzenin doğrudan ya da dolaylı bir ürünü olarak görülmüştür. İdealist ve materyalist olarak adlandırılan bu yaklaşım farkları bizleri kültürel faaliyetler ve toplumsal hayatın farklı yönleri arasındaki ilişkiler incelemeye sevk etmektedir. Bu görüşün aksine yeni yaklaşım, kültürel etkinliklerin bir toplumsal düzenin basit bir ürünü olmayıp tersine söz konusu toplumsal düzenin kuruluşunda yer alan temel öğeler olduğuna dikkati çekmektedir. Toplumsal düzen zorunlu olarak bu düzen içinden yeniden üretilmekte, yaşamakta ve öğrenilmektedir. Bu noktada kültürün; (i) belirli ve genel bir hayat tarzına işaret eden antropolojik ve sosyolojik anlamıyla, (ii) sanatsal ve düşünsel faaliyetlere işaret eden daha yaygın anlamları arasında ilişki bulanabilir (Williams, 1981/1993, ss.11-12).

UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde yer alan kültür tanımına göre "en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu"dur (UNESCO, 1982). Kültürün bu geniş kapsamına dahil edilen çeşitli tartışmalar yer almaktadır. Kültürün evrenselliği, yerelliği, tarihselliğinin yanı sıra toplumsallaşma ve gelişmişlikle ilişkisini ele alan tartışmalar bunlardan sadece birkaçıdır.

Özlem (2000, s.198) kültür ile ilgili olarak iki noktanın önemine değinir; insanın dünyaya geldiği ve yetiştiği ulusal kültür ortamının etkisinde olduğu kadar evrensel kültür ortamının da etkisinde kaldığıdır. İnsanoğlunun kendi kültüründen miras kalanlara yenilerini ekleyerek kültürünü zenginleştirdiğini vurgulayan Özlem, kültürün temel özelliklerinden birini Leibniz'in sözleriyle "geçmişin yükünü taşımak ve geleceğe gebe olmak" şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte, kültür kavramını geçmişin mirası olarak sınırlamanın kültür tutuculuğu ya da kültür gericiliğini de beraberinde getireceği, özünde bu kavramın bizlerin bugün belki de geçmişte hiç örneği bulunmayan yeni düşünce, yaşama

ve eylem türleri yaratmamızla kapsamı geleceğe doğru genişleyen bir kavram olduğu belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.199).

İnsanlığa mâl olmuş kültür, evrensel kültür; kapitalizmin gelişimiyle ortaya çıkan ulus kavramının ürünü olan kültür de ulusal kültür olarak adlandırılmaktadır (Kongar, 1989, s.13, 32). Aynı konuya Gökalp'in (1997, s.25) getirdiği yaklaşım ise ulusal olanın kültür (hars), evrensel olanın uygarlık olduğu şeklindedir ve Gökalp bunu şöyle ifade eder: "Kültür, yalnız bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, iktisat, felsefe ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamıdır; aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok ulusların toplumsal yaşayışlarının ortak bir toplamı ise uygarlıktır". Kongar'a (1989, s.33) göre ulusal kültürü evrensel kültürden ayıran unsurlar, coğrafi alanlar, tarihsel dönemler, etnik farklılıklardır. Yerel kültür, ulus ve ülke ölçeğinden daha küçük insan topluluğu ve coğrafya tarafından üretilen kültürdür. Güvenç (2002, s.110) kültürün sınırlarıyla ilgili olarak kültür kavramının sınırlarının bir ülkenin coğrafi sınırlarıyla çakışamayacağıni belirterek kültür kavramının birçok ülkeyi kapsayabileceği gibi (örn; batı kültürü gibi) bir ülkenin milli sınırları içinde çok sayıda farklı alt kültürü barındırabileceğini ifade etmektedir. Güvenç (2002, s.100)'e göre "nasıl ki bir harita bölgenin kendisi değil de onun küçük ve soyut bir modeli ise, kültür kavramı da toplumsal yapı ve kurumların kendisi değil kavramsal ve soyut bir modeli"dir. Bununla birlikte, İsveçli antropolog Ulf Hannerz (1992, s. 37), ulus ve devletin sınırlarına sıkı sıkıya bağlı kalan kültürlerden oluşan bir dünya fikrini reddetmiştir. Ayrıca milletlerüstü (uluslararası) endüstri ve küreselleşmeden önce var olan "özgün/otantik" yerli kültür fikrine karşı çıkmıştır. Kültürün dinamik doğasına inanan Hannerz, dünyayı, kültürel etkileşim süreci vasıtasıyla yeni kültürel değişimlere ve çeşitliliğe izin veren bir milletler-üstü kültürel bağlantı alanı olarak görmektedir. Kültür, toplumların kendileri için faydalı bir amaca ulaşma yolunda gösterdikleri çabaların ve bu çabalar sonucu ürettikleri tüm ürünlerin evrensel adı olarak kullanılmıştır. Bu kullanımıyla kültür tarihsel olmasının yanı sıra doğayı kendi amaçları doğrultusunda değiştiren ve şekillendiren bir unsur olarak insanı ön plana çıkarır (Özlem, 2000, s.146). Uygur da kültüre yönelik yaptığı tanımında insan unsurunun önemine vurgu yaparak "kültür: insanın ortaya koyduğu içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir, kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir" demektedir (2006, s.17). Ön plana çıkardığı insan tarafından meydana getirilen her şeyin kültüre dahil olduğunu belirten Uygur, insanın kendisine bakış açısından değerlerini ve amaçlarını nasıl planladığına kadar her şeyin kültürün öğeleri içinde yer aldığını belirtmektedir. Buna göre örgütler, dernekler, kurumlar, okullar kendilerine ilişkin şeylerle birlikte kültürden sayılırlar ve insanlar arasındaki her türlü alışveriş, bütün maddi ve manevi yapıt ve ürünlere kültür adı verilir (Uygur, 2006, s.17). Ayrıca Uygur (2006, s.1) insanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliğın, doğanın kendisi için önceden belirlemiş olduğu kurallar olmaksızın bir kültürü var edebilme ve yarattığı kültür ile kendi gelişimini ve varlığını sürdürebilme becerisine sahip olması olarak ifade etmektedir.

Bauman (1996/1998, s.159) kültürün insani bir eylem alanı olduğunu belirtmektedir. Bu tanıma göre kültürden söz etmek, insan etkinlikleri ve üretiminden söz etmek anlamına gelmektedir. Köktürk (2006, s.223) de kültürün doğada hazır bir şekilde bulun-

mayan sonradan üretilen ve oluşturulan bir yapı olduğunu belirtmektedir. Bu düşünceye göre yapıyı oluşturan temel özne, insandır. Sözü edilen düşünceler insanın kültürsüz, kültürün de insansız düşünülemediği gerçeğinin altını çizmektedir. Bu gerçek aynı zamanda kültürün insanı yetkin bir varlık haline getirdiğini de göstermektedir. Eagleton da yukarıdaki görüşü destekler nitelikte kültürün genler aracılığıyla aktarılmadığını ifade etmektedir(2000/2005, s.46). Bu ortak görüşler doğrultusunda kültürün, insanın duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimi olarak görüldüğü açıktır.

Kültürün birey ve toplumla olan ilişkisinde bireyin önemine işaret eden yorumların yanı sıra öncelik sırasının topluma verilmesi gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Eliot, kültür teriminin bireyin, toplulukların ya da toplumun gelişimini göz önünde bulundurduğumuzda farklı çağrışımlar yarattığını belirtmektedir(1962, s.21). Bireyin kültürü, bağlı bulunduğu topluluk ya da sınıfın kültürü ile ilişkilidir; topluluk ya da sınıfın kültürü ise parçası olduğu topluma dayanır. Öyleyse temel olan toplumun kültürüdür ve terim olarak kültür öncelikle toplumun tamamı ile ilişkili olarak incelenmelidir (Eliot, 1962, s.21). Çeçen de konuyu ele alırken, toplumsallaşmanın önemine değinmekte ve bütüncül bir yaklaşımla kültürün toplumun kazandığı bilgi, sanat, gelenekler ve diğer yetenekleri, alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütün olarak nitelendirmektedir(1984, s.62). Kültürün insanoğlunun toplumsallaşmasıyla ortaya çıktığını ve bireyin toplumla bütünleşmesi sonucunda geliştiğini ifade eden Çeçen(1984, s.62), insanın doğadan kurtuluşuyla bu sürecin başladığını ve kültürün insanın ikinci doğası olduğunu savunmaktadır.

Malinowski'ye göre kültür, kısmen özerk kısmen eşgüdümlü kurumlardan kurulmuş bir bütündür. Bu bütünlük soya dayanan kan birliği, işbirliğine, faaliyetlerde uzmanlaşmaya dayalı mekânsal birlik gibi bir dizi ilkeyle ve özellikle de politik örgütlenmede güç kullanımıyla korunur (Malinowski, 1944/1992, s.69). Güvenç (2002a, s.33) Malinowski'nin görüşlerine göndermede bulunarak; insanoğlunun beslenme, barınma ve çoğalma gibi temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla kültür adı verilen bir varlık alanı yarattığını ve sözü edilen temel gereksinimlerini kurumsallaştırdığını belirtmekte ve insanoğlunun örgütlenme gereksiniminin böyle bir hareketi doğurduğunu ifade etmektedir. Yılmaz (2009, s.16) Malinowski'nin görüşlerine dayanarak insanın gereksinimlerinin karşılanması ile örgütlenme süreci arasındaki ilişkiyi kültürün işlevlerinden birisinin yerine gelmesi olarak görmektedir. İnsanın temel varlık koşulunu gereksinimlerinin karşılanması olarak gören Yılmaz, insanların gereksinimleri karşılamak amacıyla toplum ve onun içinde çeşitli kurumlar-kuruluşlar biçiminde örgütlendiklerini belirterek, kültürün bu gereksinimleri karşıladığına yönelik görüşünü, Malinowski'nin kültürün ancak örgütlü etkinliklerle gerçekleştirileceği savıyla desteklemektedir.

Williams'a (1977, s.80) göre, tarihsel süreçte kültür kavramının kullanımında gözlenen farklılıklar kendisini günümüzde kültür kelimesinin üç farklı şekilde kullanımıyla göstermektedir. Bunlar,

- 1.Bireyin, toplulukların ya da toplumların düşünsel, dinsel ve estetik gelişimini ifade etmek,
- 2.Düşünsel ve sanatsal etkinliklere ve bunların ürünlerine (sinema filmi, tiyatro vb.) sahip çıkmak. (Bu özelliği ile kültür sanat ile eşanlamlı kullanılmaktadır.)

3. Bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak.

Sözü edilen kullanımlardan ilk ikisinin en yaygın kullanımlar oldukları vurgulanmakta ve bu kullanımlarda kültürün çoğu kez düşünsel çalışmalarla ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Bu konuda çalışmalar yapan Matthew Arnold, John Ruskin ve F.R. Leavis gibi isimlerin kültür terimini bağlantısı olan kişileri eğiten, terbiye eden ve geliştiren yüksek sanat eserleri anlamında kullandıkları ifade edilmektedir. Kültürün üçüncü kullanımı olan “bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak” ifadesi yüzyılın ilk yarısında en çok antropologlar tarafından kullanılmıştır ve günümüze kadar bu alanın özü olarak gelmiştir. Bu kullanımı ile kültürün sadece batı uygarlıklarındaki güzel sanatlar olmadığı, aksine kavram olduğu ileri sürülmektedir. Kroeber ve Kluckhohn da 1952 yılında yapmış oldukları çalışmada kültürün bu kullanımını üzerine odaklanmışlardır (Smith, 2001, s.2).

Smith (2001, ss.2-3) Kroeber ve Kluckhohn tarafından yapılan çalışmada o zamana kadar kültüre yönelik yapılan tanımların altı farklı yaklaşım altında sınıflandırıldığı belirtilmektedir:

1. Betimsel tanımlar: Bu tanımlar kültürü, sosyal hayatı oluşturan önemli bir olgu olarak görmek ve kültürü oluşturan alanları betimlemektedir. Örneğin; Tylor, 1871 yılında yaptığı tanımda kültür ya da uygarlık ifadesini kullanırken bilgi, kanunlar, inanç, sanat, ahlak, gelenekler ve toplumun bir üyesi olarak bireyin sahip olduğu diğer özellikleri kapsamaktadır. Görüldüğü gibi bu tanımda hem düşünceleri (ahlak, sanat, kanunlar) hem de davranışlar (gelenekler, alışkanlıklar) yer almaktadır.
2. Tarihsel tanımlar: Kültürü nesiller boyu süregelen bir miras olarak görmektedirler.
3. Kuralcı tanımlar: Bunlar iki biçimde karşımıza çıkmaktadırlar. Birincisi kültürü insanların davranışlarını belirleyen bir kurallar bütünü olarak görmektedir; diğeri ise davranışlara değinmeksizin değer yargılarının rolü üzerinde durmaktadır.
4. Psikolojik tanımlar: Kültürün insanların iletişim kurmasında, öğrenmesinde ve duygusal ihtiyaçlarını gidermesinde yardımcı bir araç olduğunu ileri sürmektedir.
5. Yapısalcı tanımlar: Kültürün ayırt edilebilir özellikleri arasındaki ilişkiler bütünü olduğuna dikkati çekmekte ve kültürün kemikleşmiş davranışlardan farklı bir soyutlama olduğunu savunmaktadır.
6. Genetik tanımlar: Kültürün nasıl varolduğu ve varlığını sürdürdüğüne yönelik tanımlardır. Bu tanımlar kültürü insanlar arasında nesiller boyu süregelen etkileşimin bir ürünü olarak görmektedirler.

Yukarıdaki sınıflandırma içinde yer alan tanımlar Kroeber ve Kluckhohn'un yaptığı çalışmaya kadar güncelliğini korumuştur. Ancak kültür teorisi alanında kültürün algı-

lanış biçiminde değişim yaşanmıştır. Kültüre yönelik yapılan tanımlar günümüzde aşağıdaki konular etrafında şekillenmektedir (Smith, 2001, ss.3-4):

- Maddeci, teknolojik ve sosyal anlamda yapısal olana karşı çıkan kültür yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre kültürün bir yaşam tarzından farklı ve bağımsız algılanması gereken bir şey olduğu savunulmaktadır. Kültür, maddesel olmayan ideallerin ve ruhaniyetin beşiğidir. Buna göre kültür, inançlar, değerler ve semboller bütünüdür.
- Kültürün özerkliği üzerine odaklanan tanımlar vardır. Bu bakış açısına göre kültürün ekonomik dengelerden, güçler dağılımından ya da sosyal gereksinimlerden bağımsız açıklanabilmesi mümkün değildir.
- Kültür çalışmalarının sanatla sınırlı olmadığını, sosyal hayatın tüm yönlerini ve kademelerini bütünüyle kapsadığını savunan görüşler bulunmaktadır. Buna göre, sosyal sınıf farkına yönelik kültürel düşünceler çağdaş akademik çalışmalarda yer bulmazlar.

Kültür kavramı gelişme kavramından soyutlanmamaktadır. Kültürün amacı; doğduğunda yalnızca doğal bir tepki ve yetenek biçiminde olan insan aklını geliştirmektir. İnsan tarafından yaratılan (değiştirilen, geliştirilen) kültür, insana doğanın verdiği akıldan çok daha farklı ve değişik bir olgudur. Kültür, insanın ve her türlü her türlü insancıl olgunun temel yeteneğini, kültür tarihinin oluşumunu sağlayan kendiliğinden gelişimi temsil etmektedir (Mejuyev, 1987, s.27). Konuyla ilgili olarak insan gelişiminin başlıca amaçlarından birinin bireyin toplumsal ve kültürel evrimi olduğunu belirten Topuz (1998, s.28) gelişmeyi, toplumun kimliğinin, isteklerinin ve küresel yaşam kalitesinin zenginleşmesi olarak tanımlamaktadır.

Kültür kavramının kapsamının bu denli geniş olması kuşkusuz kültüre yönelik yapılan tanımların çokluğu ile yakından ilişkilidir. Çeçen (1984, s.10) kültür konusuna her disiplinin kendi açısından yorum getirmeye çalıştığını ve kültürün bir tanım içine sığamayacak kadar geniş boyutlara sahip bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle herkesin üzerinde birleşeceği bir tanım ortaya koymanın neredeyse olanaksız olduğunu vurgulamaktadır.

Benzer şekilde kültüre yönelik yapılan tanımların çokluğuna karşın bu tanımların yeterince açıklayıcı olmadıklarının altını çizen Güvenç (2002a, s.54), yapılan çalışmalar arasında en çok benimsenen düşüncenin sahibi İngiliz antropolog E.B. Tylor'a⁵ göndermede bulunmaktadır. Tylor'ın tanımına göre "kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür. Tylor'ın kültür tanımının, kavramı bütünüyle yansıtmamakla birlikte bütüncül yaklaşımıyla kültür kuramının ana tezini dile getirmesi bakımından önemli olduğunu vurgulayan Güvenç, bu tanımın kültür alanında çalışan birçok araştırmacıya yol gösterdiğini belirtmektedir. Bu araştırmacılar-

⁵ Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: J. Murray.

dan biri olan Murdock⁶ tarafından yapılan çalışmaya dikkat çeken Güvenç (2002, ss.101-104), kültürün özelliklerinin aşağıdaki gibi gruplanabileceğini belirtmektedir:

1. Kültür, öğrenilebilir bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. Kültürün öğrenilebilir olması eğitimin kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olması gereğini doğurur.
2. Kültür, dil aracılığıyla nesiller boyu aktarılabilen bir özellik taşıır. Bu sayede insanoğlu yaşayarak edindiği deneyimleri kendisinden sonraki nesillere aktarmış ve varlığını sürdürmeyi başarmıştır.
3. Kültürün öğretileri toplumdan topluma değişiklik gösterir. Her toplumun sahip olduğu, yarattığı ve paylaştığı alışkanlıklar toplumun kültürünü oluşturmakla birlikte söz konusu alışkanlıkların sürekliliği de o toplumun sürekliliğine bağlıdır.
4. Kültür toplumsal yaşamda oluşan bir unsur olmakla birlikte aynı zamanda bireysel tutum ve davranışlar kültürel doku içinde önemli bir yer tutar. Her ne kadar insan davranışları toplumsal yaşam içinde öğrenilmiş olsa da her zaman toplumun öğrettikleri ile örtüşmeyebilir.
5. Kültür, yaşamsal ve toplumsal gereksinimleri karşılayan, işlevsel bir unsurdur. Denenmiş çözüm yolları zamanla toplumsal tatmin düzeyi ve alışkanlıkları pekiştirir. Yaşamsal gereksinimlerin evrensel olması bu ihtiyaçları karşılayan kurumların da belli ölçülerde benzer olması kaçınılmazdır.
6. Kültür bütünleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı güce de sahiptir. Toplumsal boyutta uyum içinde olan kültürler bütünleşme eğilimi gösterirler. Bu bütünlük, tarihsel ve çevresel anlamda çelişkilere sahip kültürlerde kendisini çözülme olarak gösterir.
7. Kültür kavramı hayatla ilgili soyut bir kavramdır. Özünde maddi ya da gözlenebilir bir kavram olmadığını bildiğimiz kültür, gerçeğin bir soyutlamasıdır.

Kültür Kavramının Farklı Kullanımları

Fransa'da, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında kültür kavramı ulusal aydın kesim tarafından geleneksel anlamına bağlı olarak kullanılmıştır. Bir başka deyişle, yalnızca zihinsel alanla ilişkili olarak düşünülmüş ve elitist anlamda kullanılmıştır. Durkheim sembolik yapılarından dolayı toplumsal olguların kültürel bir boyutu olduğunu ima etmişse de, kültür kavramını nadiren kullanmış ve İngilizce "kültür" kelimesini "uygarlık" diye çevirmiştir (Alexander, 1988, s.190).

Kroeber (1985, s.10) kültürü, evrensel ve süper organik bir varlık gibi görmektedir. Belli bir coğrafi bölgede bulunan birtakım toplulukların sahip oldukları temel özelliklerle

⁶ Murdock, G.P. (1949). *Social structure*. New York: MacMillan.

rin uzamsal yayılımını ve farklı kültürel çevrelere nasıl uyarlandıklarını inceleyebilmek için kültürel alan ve kültürel model kavramlarını geliştirmiştir. Kroeber'e göre "Bir taraftan kültür öncelikle sadece kültürel faktör anlamında anlaşılabilirken, diğer taraftan hiçbir kültür, onunla bağlantıda olan ve onu şekillendiren kültürel-olmayan ya da çevresel denen faktörler olmadan tamamen anlaşılabilir" (Kroeber, 1985, s.15).

İşlevselcilik olarak da bilinen sosyal antropoloji alanının kurucusu Malinowski, kültürün insan başarılarının bütünsel ifadesi olduğuna inanmıştır. Malinowski'ye göre kültür insanoğlu tarafından doğaya eklenen yapay bir varlık oluşturmaktadır ki bu bağlamda dil, alışkanlıklar, fikirler, inançlar, gelenekler, toplumsal düzen, önceden edinilmiş meziyetler, teknik ilerlemeler ve değerler gibi çeşitli işlevsel öğeler birbirine bağlıdır ve kendi içlerinde iyi dengelenmiş bir sistem oluştururlar (Malinowski, 1944/1992, s.67) .

Kültürün temeline bireylerin ihtiyaçlarını koyan Malinowski (1944/1992, s.67), kültürü insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelerek oluşturduğu toplumun, bu ihtiyaçları giderme şekli olarak görmektedir. Ona göre insanlar, herhangi bir amacı gerçekleştirmek, bir hedefe ulaşmak için örgütlenmek zorundadırlar. Bireysel ihtiyaçların giderilmesinde örgütlenmenin önemine değinen Malinowski, kalıcı örgütlenmenin kültürün temel olgusu olduğunu ileri sürmektedir (Malinowski, 1944/1992, s.68-70).

Etnik dilbilimin (etnolinguistik) kurucusu kabul edilen Sapir, kültürel özelliklerin bir kültürden diğerine insanlardan bağımsız olarak aktarılabilirliği fikrini reddetmiştir (Moore, 2004, s.88). Sapir, araştırmalarında, farklı kültürel altyapıları olan kişilerin farklı davranışlarını açıklayabilmek için kültürün dil, bireyin algı ve idrak melekeleri ile bağlantısına odaklanmıştır (Moore, 2004, s.89-90).

Benedict'in teorileri, kültürel antropolojiyi -özellikle kültür ve kişilik alanlarını derinden etkilemiştir. Benedict, kültürü zihinsel, dini ve estetik öğelerden oluşan bütüncül yapılar olarak algılamış ve kültürel görecelik (rölativizm) teorisinin ilk destekçilerinden biri olmuştur. Ne var ki, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle konumunu tekrar gözden geçirmiş, "iyi kültürler"i saldırganlığa ve ekonomik sıkıntılara müsait kültürlerden ayırt etmek ve kültürel göreceliğin yarattığı ahlaki çıkmazlardan kaçınmak amacıyla sinerji fikrini geliştirmiştir (Moore, 2004, s.79-81). Başlıca yapıtı, *Patterns of Culture*⁷, üç farklı kültür tipi tanımlamakta ve kıyaslamakta, tüm olası kültürel özellikleri içerecek ve her kültürün sadece küçük bir bölümünü seçerek homojen ve uyumlu bir model yaratacağı evrensel bir kültürel kavis hipotezini vurgulamaktadır (Moore, 2004, s.84).

Williams (1977, s.16), kültürü hayatımızın sosyal, ekonomik ve politik alanlarında meydana gelmiş ya da süregelen önemli olayların yansıması olarak görmektedir. Bu özelliği ile kültür, bize toplumsal hayatta yaşanan değişimi izleme olanağı sağlar. Williams (1981/1993, s.10), kültür teriminin kullanımındaki farklılıklar dolayısıyla terime yönelik fikir birliği sağlanmasındaki zorluğun erken dönemlerdeki çeşitli ilgi ve arayışların sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Williams'a göre ağırlık toplumun kültürel etkin-

⁷ Benedict, R. (1934). *Patterns of culture*. Boston: Houghton Mifflin Co.

liklerinde kendini gösteren hayat tarzının kurucu ruhuna kaymıştır(1981/1993, s.10); kültürel ve sanatsal etkinliklerle sınırları belirgin bir şekilde çizilebilen kültür esasında diğer toplumsal etkinliklerin kurduğu, toplumsal düzenin doğrudan ya da dolaylı bir ürünüdür. İdealist ve materyalist olarak adlandırılan bu yaklaşım farkları bizleri kültürel faaliyetler ve toplumsal hayatın farklı yönleri arasındaki ilişkiler incelemeye sevk etmektedir. Yukarıdaki görüşün aksine yeni yaklaşım, kültürel etkinliklerin bir toplumsal düzenin basit bir ürünü olmayıp tersine söz konusu toplumsal düzenin kuruluşunda yer alan temel öğeler olduğuna dikkati çekmektedir. Bu yaklaşım kültürel pratikleri kurucu olarak nitelermekte ve kültürü diğer büyük faaliyetlerin kurduğu bir kurucu ruh olarak değil anlamlandırma sistemi olarak görür. Toplumsal düzen zorunlu olarak bu düzen içinden yeniden üretilmekte, yaşanmakta ve öğrenilmektedir. Bu noktada kültürün (i) belirli ve genel bir hayat tarzına işaret eden antropolojik ve sosyolojik anlamıyla, (ii) sanatsal ve düşünsel faaliyetlere işaret eden daha yaygın anlamları arasında ilişki bulanabilir (Williams, 1981/1993, ss.11-12).

T.S. Eliot, kültürle ilgili tanımlamalarında XX. yüzyıl antropolojisi ve sosyolojisinin etkisi altında kalmış ve kültürü bütünüyle bir yaşam tarzı (*whole way of life*) olarak görmüştür. Bu yaşam tarzının büyük bir kısmının bilinçsiz olduğuna dikkati çeken Eliot'a göre; "ortak inanç ve davranışlarımızın büyük bir kısmı aslında kültürün iki anlamı arasındaki farkı ortaya çıkarırlar. Bazen kültür olarak adlandırdığımız din, ahlak kuralları, hukuk sistemi, bütün bir yaşam tarzı dediğimiz kültürün bilinçli kısmıdır" (Eliot, 1962, s.23). Kültürü, birey, topluluk ve toplum olmak üzere üç boyutta ele alan Eliot (1962, s.24), bireyin kültürünün topluluktan ayrı tutulamayacağını ve topluluğun kültürünün de toplumun kültüründen soyutlanamayacağını ileri sürmekte ve kültürün bu üç boyutuyla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ifadelerden açıkça Eliot'ın kültürü din ile ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. *Note Towards the Definition of Culture* isimli çalışmasında T.S. Eliot, kültürü "dinin vücut bulması" olarak tanımlamaktadır. Eliot (1962, ss. 27, 31) kültürün dinle ilişki içinde olmaksızın ortaya çıkmasının ya da gelişmesinin mümkün olamayacağını ileri sürmekte ve kültürümüzün bir parçası olan her şeyin aynı zamanda dinimizin de bir parçası olduğunu belirtmektedir.

Matthew Arnold⁸, kültürü mükemmele ulaşma uğraşı (*study of perfection*) olarak nitelendirmiş ve insanoğlunun birbiriyle uyumlu bir şekilde ulaşacağı mükemmeliyetin insanlığı her yönüyle geliştireceğini ve genel anlamda yaşanacak bir mükemmeliyetin de toplumu bütün yönleriyle iyileştireceğini savunmuştur. Arnold'a göre kültür hem çalışmak hem de gayret etmektir. Sadece yazınsal anlamda kültürün gelişimi değil tüm yönleriyle insanlığın gelişimi için uğraş vermektir. Sadece bireylerin tek başına ya da bir grup insanın bir araya gelerek yapacağı bir eylem değil toplumun genelini ilgilendiren bir konudur. (Williams, 1977, s.124). Briggs'e göre; Matthew Arnold kültürü yaşadığımız zorluklara karşı bir çıkış yolu olarak görmektedir. Arnold'a göre kültür; bizi en çok ilgilen-

⁸ Arnold, M. & Armour, G.A. (1869). *Culture and anarchy: an essay in political and social criticism* (by Matthew Arnold). London: Smith, Elder.

diren tüm konularda, dünyada en iyi düşünülmüş ve söylenmiş sözler hakkında bilgi sahibi olmak anlamına gelen tam mükemmelliğimizin peşine düşmektir. Arnold, millete değil dünyaya atıfta bulunarak en iyinin evrensel olduğunu vurgulamaktadır. Zaman ve mekanla ilgili dar düşünmeye karşı çıkan Arnold, kültürel arayışın tarafsız bir soruşturma biçiminde olması konusunda ısrar etmektedir (Briggs, 1992, s. 5-6).

Kültürü insan etkinliği olarak gören yaklaşımın özünde, varoluşu ve gelişimi tanrısal bir yazgı ve doğal bir sorumluluk olduğu görüşünü reddeden; akılcı, özgür ve ahlaksal açıdan sorumluluk duyan bir varlık olan insan etkinliği düşüncesi yer almaktadır (Mejuyev, 1987, s.65). Bu açıdan kültür, destansı ve dinsel fantezi ürünü olan tanrısal dünyaya karşı çıkmaktadır. İnsanı kültür içerisinde yaratılan değil yaratıcı bir varlık olarak gören bu düşünceye göre insan dünyası aynı zamanda kültür dünyası anlamına gelmektedir (Mejuyev, 1987, s.65).

Levi-Strauss kültürleri iletişim sistemleri olarak görmüş ve bir kültürden diğerine benzerliğini koruyan kültürel öğelerin, yani değişmezlerin envanterini çıkarmak istemiştir. Mitlere ve diğer ifade biçimlerine ilişkin gerçekleştirdiği analizler anlamların ve simgelerin iki seviyeli (boyutlu) olduğunu göstermiştir. İlk seviyenin, ki bu görünür olandır, altında ikinci bir seviye vardır ve öz anlamlarına atıfta bulunmadan öğelerin şekilsel düzenlenmesinin çözümlenmesini gerektirir (Moore, 2004, s.232-233). Sonuç olarak, farklı kültürlerin kendilerine özel modeller geliştirmek için başvurduğu ve insanlığın ortak sermayesini temsil eden Kültür'e atıfta bulunmadan, kültürleri anlamak mümkün değildir (Moore, 2004, s.237).

Birçok bilim adamı için, kültürler birbirlerinden bağımsız değildir. Kültürler, nesillerin daha sonraki kuşaklara bıraktığı bir miras değil, daha çok tarihi bir üretim ve toplumsal bir yapılanmadır. Kültürün, bir hiyerarşiler ve eşitsizlikler âlemi olan toplumsal ilişkilerden kaynaklandığını düşünmektedirler. Dolayısıyla kültürel hiyerarşiler toplumsal hiyerarşilerin sonucudur (Galley, 2001, s.13).

Marx, kültürü “doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şey” şeklinde tanımlamaktadır. (Güvenç, 2002, s.96). Marx'a göre, kültür, tarihteki birincil kuvvet olamaz çünkü toplumun politik, toplumsal ve kültürel konfigürasyonu gelecekte kaydedeceği gelişimine karar verdiği bir üretim şeklidir (Williams, 1977, s.259). Bununla birlikte, kültür, tarihsel değişimde bir etmen olabilir ya da toplumsal istikrar için ortam sağlayabilir. Marx'a göre, egemen kültür her zaman egemen sınıfın kültürüdür. “İktidara sahip olan sınıf her devirde fikre hükmeder, yani, toplumda maddi gücü yöneten sınıfla entelektüel gücü yöneten sınıf aynıdır. (Williams, 1977, s. 261).

Marksizm ve psikanalizden etkilenerek 1923'te ortaya çıkan Frankfurt ekolu, modern kapitalizm ve kültür endüstrisine dair eleştirel bir kuram geliştirmiştir. Bu kuram, aydınlanma akımını önerdiği rasyonel özgürleşme kavramını reddetmekle kalmamış, ayrıca kültür ve ideolojiye karşı ilgisizliğinden dolayı Marksizmi de eleştirmiştir (Galley, 2001, s. 15).

Sonuç

Kültür kavramının tarihsel gelişim sürecinde gözlenen en belirgin değişim kavramının somut içerikli kullanımının zamanla insanın düşünce gelişimine paralel bir şekilde soyut içerik kazanması olmuştur. Dünyanın ilk antropologlarından Edward Taylor tarafından yapılan tanımda kültür, “insanoğlunun toplum bir üyesi olarak sahip olduğu ahlak, inançlar, bilgi (knowledge), sanat, gelenekler gibi alışkanlıkları ve becerilerini kapsayan bir bütün”dür (Taylor, 1958, s.269). Bu tanım, kültürün insanın yaşam boyunca edindiği bilgi ve becerilerin gelişimiyle paralel bir gelişim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Düşünsel gelişim de buna dahil edilmektedir. Taylor’ın yapmış olduğu tanımdan sonra Mannheim, Weber, Elias, Parsons, Benedict, Boas, Mead, Linton, Lowie, Malinowski, Kroeber, Williams, Clifford gibi çok tanınmış ünlü kültür kuramcıları kültürün ne olduğunu tanımlamaya çalışmışlardır. Kroeber ve Kluckhohn kültür kavramı üzerinde çalışmalarında bulunmuşlar ve 1871-1950 yılları arasında kültür kavramına yönelik 164 farklı tanım olduğunu belirlemişlerdir. Bununla birlikte yaklaşık olarak 1871 yılından itibaren kültürü tanımlamaya yönelik harcanan zaman ve emeğe karşın halen belirgin bir tanımın yapılamamış olması dikkat çekicidir. Buna gerekçe olarak kültür kelimesinin birbirinden farklı düşünce sistemlerinde ve entelektüel disiplinlerde önemli kavramlar için kullanılması gösterilmiştir. Bu disiplinler arasında tarih, ekonomi, siyasal bilimler, psikoloji, antropoloji ve sosyoloji örnek olarak gösterilmektedir. Kültürün sahip olduğu tarihsel ve sosyal boyut belli bir disipline konu olmasının ötesinde öğrenilebilir ve sürekli oluştundan kaynaklanmaktadır. İçinde bulunduğu zamanda göre değişime uğrayan kültürün varlığını koruması bu yolla gerçekleşmektedir.

Kaynakça

- Alexander, J. C. (1988). Culture and political crisis. J. C. Alexander, & J. C. Alexander (Yay. Haz.), *Durkheimian sociology: cultural studies* içinde (ss. 187-224). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z. (1998). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap. (Orijinali 1996’da yayımlanmıştır).
- Briggs, A. (1992). Culture. R. Bauman (Yay. Haz.), *Folklore, cultural performances, and popular entertainments : a communications-centered handbook* içinde (ss. 3-11). New York: Oxford University Press.
- Çeçen, A. (1984). *Kültür ve Politika*. İstanbul: Hil.
- Eagleton, T. (2005). *Kültür yorumları*. (Ö. Çelik, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinali 2000’de yayımlanmıştır).
- Eliot, T. (1962). *Notes Towards the Definition of Culture*. London: Faber.
- Galley, C. C. (2001). *Cultural policy, cultural heritage and regional development*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, The State University of New Jersey, New Jersey.

- Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün Esasları* (5.bs.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gray, C. (2004). Joining-Up or Tagging on? The arts, cultural planning and the view from the below. *Public Policy and Administration*, 19 (2), 38-49.
- Guenon, R. (1980). *Doğu ve Batı*. İstanbul: Yeryüzü yayınları.
- Güvenç, B. (2002). *İnsan ve Kültür*. (9.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2002a). *Kültürün ABC'si*. (2.bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hannerz, U. (1992). *Cultural complexity: studies in the social organization of meaning*. New York: Columbia University Press.
- Kongar, E. (1989). *Kültür üzerine*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köktürk, M. (2006). *Kültürün dünyası*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kroeber, A. L. (1985). *A Roster of civilizations and culture*. Westport: Greenwood Press.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (S. Özkal, Çev.). İstanbul: Kabalıcı. (Orijinali 1944'te yayımlanmıştır).
- Mejuyev, V. (1987). *Kültür ve Tarih*. (S. H. Yokova, Çev.). Ankara: Başak Yayınları.
- Meray, S.L. (1982). *Toplumbilim üzerine*. İstanbul: Hil Yayın.
- Moles, A. (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*. (N. Bilgin, Çev.). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Moore, J. D. (2004). *Visions of Culture*. C.A.: Altamira Press.
- Ozankaya, Ö. (1994). *Toplumbilim*. (8.bs.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: İnkılap.
- Smith, P. (2001). *Cultural theory: An introduction*. Blackwell: Oxford University Press. York: Harper&Brothers.
- Tan, E.M. (1981). *Toplumbilimine giriş: temel kavramlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Taylor, E.B. (1958). *The Origins of Culture and Religion in Primitive Culture*. New York: Harper&Brothers.
- Topuz, H. (1998). *Dünyada ve Türkiye'de kültür politikaları*. İstanbul: Adam.
- Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi: Türk kültüründen Türkiye kültürüne ve evrenselliğe*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uygur, N. (2006). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UNESCO (1982). *Mexico City Declaration on Cultural Policies*. 5 Şubat 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi: http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf

- Williams, R. (2005). *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*. (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinali 1976'da yayımlanmıştır).
- Williams, R. (1993). *Kültür*. (E. Başer, Çev.). Ankara: İletişim Yayınları. (Orijinali 1981'de yayımlanmıştır).
- Williams, R. (1977). *Culture and Society: 1780-1950*. Middlesex: Penguin Books.
- Yılmaz, B. (2009). *Türkiye'de Kültür Politikası ve Kütüphane*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Ankara Şubesi.